

Ewa Niestrata

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna
Swarzędz

DLACZEGO ZAPOBIEGANIE AGRESJI WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY W SZKOŁACH JEST TAK ISTOTNE?

Słowa kluczowe: przemoc, agresja w szkole, psychoterapia, poradnictwo psychologiczne

Streszczenie: Właściwe spełnianie roli psychologa szkolnego implikuje umiejętne zapobieganie działaniom agresywnym ze strony dzieci i młodzieży. Nie są oni świadomi konsekwencji, jakie takie nieodpowiedzialne zachowanie może spowodować. Z tego względu praca z dziećmi w szkole powinna w dużej mierze polegać na uświadamianiu im zagrożeń wpływających z agresywnego zachowania tak, aby mogli oni ich unikać i zarazem czuć się bezpiecznie w środowisku szkolnym.

WHY IS PREVENTING FROM VIOLENCE AMONG YOUTH AND CHILDREN AT SCHOOLS SO IMPORTANT?

Key words: violence, aggression at school, psychotherapy, psychological counselling

Summary: What is essential, as regards the role of a psychologist at school, is to prevent youth and children from acting in a violent way. The young themselves are not aware of the consequences that such irresponsible actions might cause. For this reason work with children at schools should involve showing them the dangers described so that they can avoid them and feel safe in their school surroundings.

Agresja to zachowanie się człowieka zorganizowane w taki sposób, by sprawić ból, cierpienie, szkodę; może mieć charakter impulsywny, stosując wyładowanie złości, gniewu, irytacji i pojawiając się w sposób gwałtowny, krótkotrwały; instrumentalny, służąc uzyskiwaniu określonych przedmiotów, wartości, celów bądź pojawiając się w odpowiedzi na polecenie; agresja przejawia się w zachowaniu fizycznym i werbalnym, niekiedy w formie czynności symbolicznych. Skłonności do agresywnego zachowania kształtuje się pod wpływem specyficznych doświadczeń okresu dzieciństwa, zwłaszcza takich, jak frustracja potrzeb emocjonalnych, podleganie surowej kontroli i brutalnym

karom, obserwowanie agresywnych modeli; podłożem wzmożonej agresji może być także stan trwałej frustracji potrzeb i dążeń jednostki mających swe źródło w konfliktowej strukturze osobowości lub konfliktowej relacji między osobowością a jej społecznym otoczeniem¹⁴⁰.

W społeczności ludzkiej agresja występuje w postaci działań antyspołecznych (motywowanych tylko chęcią szkodzenia) oraz prospołecznych (przynoszących komuś szkodę) lecz realizowanych w imię celów społecznych, np. praworządności, przeciwdziałania krzywdzeniu innych.

Agresywne zachowanie to zbiór zachowań agresywnych występujących u danego osobnika; jeśli zachowania te są częste i liczne, wtedy stwierdzimy, że osobnik ten jest osobą agresywną lub że przejawia agresywność¹⁴¹.

Jako pracownik poradni psychologiczno-pedagogicznej, mając częsty kontakt z młodzieżą szkolną, jestem zaniepokojona faktem, iż jedną z licznych przyczyn agresywnych zachowań uczniów jest wadliwe funkcjonowanie nauczyciela. Część pedagogów prowokuje swoich wychowanków do podejmowania wyżej wymienionych zachowań w sposób celowy, u innych natomiast jest to nieświadome i niezaplanowane. W pracy pedagogicznej nauczyciela zapobieganie zachowaniom agresywnych uczniów wymaga od niego:

Postawy wyrozumiałości, empatii i cierpliwości. Uczeń musi mieć pewność, że będzie wysłuchany i spotka się ze rozumieniem ze strony wychowawcy.

Taktu i dyskrecji. Ważne jest, aby wychowanek ufał nauczycielowi i nie wahał się zwierzyć się mu ze swych problemów w obawie przed drwinami lub niezachowaniem przez niego tajemnicy.

Doskonalej znajomości środowiska, w jakim wychowuje się uczeń. Dom rodzinny, warunki mieszkaniowe oraz metody wychowawcze i stosunek rodziców do dziecka bardzo silnie wpływają na jego rozwój i kształtują osobowość. Znajomość sytuacji rodzinnej dziecka jest więc konieczna do zrozumienia motywów podjętych przez niego działań, w tym również zachowań agresywnych, które są przedmiotem naszych rozważań. Zapoznanie się z powyższymi uwarunkowaniami konieczne jest do prawidłowego dobrania metod oddziaływań wychowawczych.

Umiejętności diagnozowania potrzeb, możliwości, zdolności, a także zainteresowań uczniów. Gruntowna znajomość uczniów pozwala stworzyć odpowiedni plan pracy z dzieckiem. Odpowiednia organizacja zajęć jest jednym z podstawowych działań mających na celu zapobieganie agresywnym zachowaniom młodzieży szkolnej.

Należy zapewnić dziecku dogodne warunki nauki dostosowane do jego możliwości intelektualnych, tempa pracy oraz zainteresowań. Praca na miarę możliwości dziecka zapobiega zjawisku frustracji i lęku z powodu porażki, czy chorobliwej zazdrości w stosunku do zdolniejszych kolegów, wobec których często rodzi się przemoc. Pracując w indywidualnym tempie dziecko ma szansę osiągać wyższe noty i odnosić sukcesy, skutkiem czego nie musi zwracać na

¹⁴⁰ Encyklopedia PWN, pod red. R. Łąkowskiego i W. Kraszewskiego, Warszawa 1983, s. 43

¹⁴¹ Skorny Z.; *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, Warszawa 1968.

siebie uwagi agresywnym zachowaniem ani rekompensować niepowodzeń siłą fizyczną.

Umiejętności znajdowania „plusów” w każdym dziecku. Nie istnieje podział na dzieci „złe” i „dobre”. Jest on sztucznie wytworzonym rozgraniczeniem, które opiera się na powierzchownej obserwacji dziecka i nie bierze pod uwagę pobudek jego zachowań. Dobrze uczące się, grzeczne dziecko zwykliśmy nazywać „dobrym”, natomiast jego przeciwieństwo, „złym”. Należy jednak pamiętać o tym, że każdy człowiek składa się z tej „złej” oraz „dobrej” części. Z tego względu założenie, że „złe” dzieci nie mają żadnych „dobrych” cech i odwrotnie, jest absurdalne.

Należy dostrzegać obydwie twarze podopiecznych. W pracy pedagoga szczególnie ważna jest umiejętność doszukiwania się pozytywnych cech, które pomagają w zbudowaniu dobrych stosunków z podopiecznym. Dzięki temu możemy zapobiegać agresywności, która bywa wynikiem odwetu dziecka na nauczycielu i kolegach za niesprawiedliwe traktowanie oraz poniżanie.

Umiejętności pracy z uczniem agresywnym w wyniku zaniedbania wychowawczego i zagubienia. Do właściwego rozwoju dziecko potrzebuje azymutu aksjologicznego, autorytetu, zasad oraz norm. W przypadku, gdy dziecko nie wyniosło tych wartości z domu, przekazanie mu ich jest obowiązkiem wychowawcy.

Umiejętności tworzenia wspólnej płaszczyzny działania dla nauczycieli, uczniów i rodziców. Przemoc jest bardzo rozległym problemem, który nie ogranicza się do pobytu dziecka w szkole. Z uwagi na złożoność tego zjawiska, konieczna jest ścisła współpraca pracowników pedagogicznych, rodziców oraz uczniów.

Umiejętność integrowania instytucji działających na rzecz wychowania i profilaktyki. Zapobieganie zachowaniom agresywnym wymaga nie tylko tworzenia płaszczyzny porozumienia pomiędzy pojedynczymi jednostkami społecznymi, ale także między instytucjami.

Wspierając się wzajemnie, wymieniając poglądy oraz doświadczenia, mamy szansę na szybsze udoskonalenie technik pracy z podopiecznymi, na efektywniejsze działania, co prowadzi do przyspieszenia tempa procesu socjalizacji¹⁴².

Realizowanie powyższych założeń wymaga od nauczycieli nie tylko umiejętności wnikliwego słuchania dzieci czy cierpliwości, ale także podnoszenia własnych kompetencji psychologiczno-pedagogicznych poprzez samokształcenie, a także udział w kursach i szkoleniach z tego zakresu. Niewystarczające przygotowanie w szczególności młodych nauczycieli, rozpoczynających pracę wychowawczą w szkole, którzy w obawie przed kompromitacją nie zwracają się z prośbą o pomoc do starszych pedagogów, jest istotnym czynnikiem warunkującym rozprzestrzenianie się przemocy. Konsekwencją takiego postępowania jest nieumyślne prowokowanie uczniów do agresywnych zachowań, o czym była mowa na początku artykułu.

---

¹⁴² *Modelowe rozwiązania działalności profilaktycznej w grupach dzieci i młodzieży*, pod red. nauk.: A. Dolińskiego, Zielona Góra 2004, ss. 201-204.

Zapobieganie występowaniu agresji wśród dzieci i młodzieży szkolnej jest dla wielu osób wciąż jeszcze niezrozumiałym bądź pustym słowem.

Tymczasem lekceważenie powyższych zasad bywa często katastrofalne w skutkach; prowadzi do nasilenia coraz to bardziej agresywnych zachowań popartych silnym przekonaniem o ich słuszności i konieczności. W wyniku tych zjawisk niewinne, sporadyczne agresywne zachowania mogą przerodzić się w **przemoc**. Jest to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie, skierowane przeciwko innym, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody.

Wyróżniamy następujące rodzaje przemocy: **fizyczną, psychiczną, seksualną oraz ekonomiczną**¹⁴³.

W szkole, na której chciałabym się skupić, jako że jest podstawowym miejscem pracy pedagoga, występują wszystkie wymienione formy przemocy, z czego przemoc seksualna w najmniejszym stopniu. W sposób bardziej szczegółowy chciałabym omówić przemoc fizyczną oraz psychiczną, jako że to one zostawiają najtrwalsze, z trzech najczęściej występujących w społecznościach szkolnych form przemocy (fizycznej, psychicznej ekonomicznej), „blizny” w psychice.

Przemoc fizyczna obejmuje rękoczyn, takie jak popychanie, obezwładnianie, kopanie, policzkowanie, szczypanie, bicie (również za pomocą przedmiotów), a także polewanie substancjami żrącymi i użycie broni. Formą przemocy fizycznej jest również porzucenie w niebezpiecznej okolicy, nieudzielenie koniecznej pomocy, itp.

Do skutków przemocy fizycznej zaliczamy obrażenia cielesne, jak złamania bądź rany, oraz trwałe uszkodzenia psychiczne, które mogą objawiać się w formie lęków, frustracji, nieufności w stosunku do otoczenia i innych ludzi, itp.

Przemoc psychiczna to mentalne znęcanie się nad drugą osobą polegające na wyśmiewaniu pochodzenia, religii, przekonań, narzucaniu własnych poglądów, krytyce, wmawianiu choroby psychicznej, domaganie się posłuszeństwa, kontrolowanie i ograniczanie, itp. Podobnie jak przemoc fizyczna, może ona trwale wpłynąć na postrzeganie świata przez ofiarę przemocy psychicznej. Nierzadko dochodzi do zniszczenia poczucia wartości i godności, odizolowania od zewnętrznych źródeł wsparcia, całkowite uzależnienie ofiary od prześladowcy, życia w nieustannym strachu i poczucia bezwartościowości.

W skrajnych formach degradacja psychiczna może prowadzić do chorób takich jak schizofrenia, a nawet do prób samobójczych.

Przemoc jest często stanem przejściowym, w przeciwieństwie do jej skutków, które, niezależnie od formy przemocy, pozostawiają trwały ślad w psychice ofiary, który to ślad upośledza często stosunki międzyludzkie ofiary i umiejętność egzystowania w grupach społecznych, co może prowadzić do odizolowania się i zerwania wszelkich kontaktów. Jest to samonapędzający się mechanizm, reakcja łańcuchowa, z której nie ma wyjścia. Każde zachowanie

---

¹⁴³Z pomocą psychologiczną. Powrót do godności, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2003, s. 7.

pociąga za sobą kolejne, z których każde następne jest coraz bardziej deprymujące i degradujące.

Jeśli chodzi o „radzenie” sobie z przemocą, należy zauważyć, że nie ma już tutaj mowy o profilaktyce. Praca z osobą prześladowaną może obejmować próbę „wyjścia” z roli ofiary, a więc uwolnienia się spod kontroli dręczyciela (fizycznego bądź psychicznego) lub też terapię psychologiczną mającą na celu przezwycięzenie lęków lub innych skutków przemocy psychicznej, a więc sytuację, gdy ofiara nie znajduje się już pod wpływem agresora.

W pierwszym z omówionych przypadków pedagog powinien przede wszystkim skupić się na psychologicznej stronie problemu. Terapia opiera się głównie na rozmowach z ofiarą, które w pierwszej fazie dążą do uzyskania zaufania pacjenta. Ofiara musi przełamać barierę psychiczną, której fundamentem jest paniczny strach przed prześladowcą, oraz opowiedzieć osobie trzeciej, jaką jest terapeuta, o zaistniałej sytuacji. W dalszej fazie należy wzbudzić w molestowanym poczucie własnej wartości oraz nadać mu siły do stawienia oporu i wyjścia spod ucisku prześladowcy.

W wyniku terapii zmiany zachodzą w trzech sferach psychiki. Wyróżniamy **sferę poznawczą**, która obejmuje porządkowanie obrazu świata, świadomości (mam prawa, wiem jak mogę z nich korzystać). **Sferę emocjonalną**, która wzmacnia zdolności do radzenia sobie z konkretnymi uczuciami. **Sferę zachowań**, która rozwija umiejętności konieczne do samodzielnego, niezależnego istnienia i kontrolowania własnego życia

W przypadku przemocy fizycznej pedagog często współpracują z rodziną, a także z policją bądź służbami bezpieczeństwa, których zadaniem jest zatrzymanie i ukaranie napastnika, jeżeli wyrządzana krzywda jest w świetle prawa przestępstwem.

Podsumowując, w celu zatrzymania sytuacji przemocy niezbędna jest pomoc rodziny, bliskich, instytucji – zarówno organów bezpieczeństwa, takich jak policja, jak i ośrodków pomocy społecznej, stowarzyszeń zajmujących się pomocą osobom w trudnej sytuacji życiowej, punktów informacyjno-konsultacyjnych, itp.

W kolejnej z opisywanych sytuacji, gdy ofiara przemocy nie jest już pod wpływem prześladowcy, a przedmiotem terapii są zmiany i spustoszenia w psychice pacjenta, które zaszły w jej wyniku, głównym zadaniem psychologa bądź pedagoga jest uświadomienie ofierze realnej, obecnej sytuacji, ustalenie różnic między jej postrzeganiem świata bądź pewnych jego elementów a rzeczywistością oraz do końcowego uregulowania jej stanu psychicznego. Osiągnięcie tego celu, co ważne - nie zawsze możliwe, poprzedzone jest wielkim wysiłkiem oraz ciężką i mozolną pracą, która w dużej mierze opiera się na stopniowym budowaniu zaufania oraz następnie zmienianiu wyobrażeń ofiary przemocy. Celem pomocy psychologicznej jest również wspieranie osoby doznającej przemocy w przejmowaniu kontroli nad swoją egzystencją.

Pomoc psychologiczna może mieć różny charakter. Wyróżniamy następujące jej formy:

Edukację i psychoprofilaktykę, które obejmują działania skierowane do większej grupy osób, rozpowszechniające informacje dotyczące danego zjawiska mającego zgubny wpływ na fizyczne bądź psychiczne zdrowie

człowieka, w tym przypadku przemocy. Pozwalają one na samodzielne uświadomienie sobie zaistniałej sytuacji przez jednostki dotknięte przemocą.

Interwencja kryzysowa – zmierza do odpowiedniego ukierunkowania osoby dotkniętej tytułowym „kryzysem” tak, aby w rezultacie odzyskała ona zdolności do samodzielnego rozwiązania problemu. W zależności od potrzeb może mieć charakter pomocy psychologicznej, medycznej, socjalnej lub prawnej. Istotne jest, by interwencja kryzysowa została przeprowadzona jak najszybciej po wystąpieniu niepożądanego zdarzenia. Obecnie istnieją wyspecjalizowane Ośrodki Interwencji Kryzysowych oferujące pomoc psychologiczną, fachową informację, a także tymczasowe schronienie.

Poradnictwo psychologiczne – jest sposobem udzielania pomocy, w której co najmniej dwie osoby nawiązują ze sobą kontakt próbując doprowadzić do określonych zmian. Z uwagi na fakt, iż może ono mieć poważne następstwa w sposobie życia danej osoby, poradnictwo psychologiczne wymaga kompetencji oraz odpowiedniego szkolenia.

Grupy samopomocy – to grupy, których celem jest wzajemna pomoc uczestników w rozwiązywaniu wspólnych problemów, zarówno osobistych, jak i społecznych, na drodze dzielenia się spostrzeżeniami i doświadczeniami. Taka terapia opiera się na wzajemnych więziach między uczestnikami, a psycholog pełni rolę konsultanta.

Psychoterapia – indywidualna i grupowa. Służy ona poprawie zdrowia psychicznego oraz rozwojowi osobistemu klienta. W psychoterapii indywidualnej relacje zachodzą pomiędzy terapeutą a klientem¹⁴⁴.

Reasumując, praca psychologiczna niwelująca skutki przemocy jest nie tylko procesem mozolnym i długotrwałym, ale także zawodnym, nie gwarantującym sukcesu. Niezależnie od częstotliwości odbywanej terapii oraz kompetencji psychologa czy pedagoga, nigdy nie ma pewności, że stan psychiczny pacjenta całkowicie powróci do normy. Zmiany w psychice, zaistniałe w wyniku doświadczonej przemocy mogą być tak daleko idące, że żadna terapia nie będzie w stanie ich cofnąć.

Tym bardziej niemożliwym jest przywrócenie oddechu samobójcy, który pozbawia się życia, nie widząc innego rozwiązania swych problemów, wynikających z wyżej opisanych zmian psychicznych wywołanych przemocą.

Dlatego niezbędna jest profilaktyka – zapobieganie agresywności wśród dzieci i młodzieży szkolnej. Pedagodzy i psychologowie nie mogą pozostać obojętni na pozornie niegroźne, sporadyczne przejawy agresji wśród społeczności szkolnej. Dzieci nie zdają sobie sprawy z konsekwencji, jakie mogą one wywołać, dlatego to w gestii pedagogów jest uświadomienie podopiecznych o grożącym niebezpieczeństwie oraz przeciwdziałanie takim sytuacjom. Być może wpłynie to w przyszłości na ich los, a nawet uratuje życie.

---

¹⁴⁴ *Z pomocą psychologiczną...*, ss. 21-23.

BIBLIOGRAFIA:

- Bejnarowicz W., *Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej: z doświadczeń wychowawcy klasowego*, Warszawa 1981.
- Dąbrowska-Bąk M., *Przemoc w szkole. Analiza wychowania opresyjnego*, Poznań 1995.
- Egan G., *Kompetentne pomaganie*, Poznań 2002.
- Encyklopedia PWN*, 1997-2004.
- Agresja wśród dzieci i młodzieży. Perspektywa psychoedukacyjna*, A. Frączek, I. Pufal-Struzik (red.), Kielce 1996.
- Kreże M., *Wybrane przejawy zachowań agresywnych wśród młodzieży szkolnej*.
- Miłkowska-Olejniczak G., *Szkolne uwarunkowania agresywnych zachowań uczniów*, [w:] *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży oraz w instytucjach społeczno-opiekuńczych*, J. Kuźma i Z. Szarota (red.), Seria: *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, t. 1, Kraków 1998, ss. 160-173.
- Murgatroyd S., *Poradnictwo i pomoc*, Poznań 2000.
- Skorny Z., *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, Warszawa 1968.
- Stenack R. J., *Przestań mnie kontrolować*, Gdańsk 2002.
- Sztander W., *Rozmowy, które pomagają*, Warszawa 1999.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczości młodzieży*, Kraków 2000.